

Yayına Geliş Tarihi: 29/03/2018
Yayına Kabul Tarihi: 17/04/2018
Online Yayın Tarihi: 30/04/2018

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 2, Sayı: 3, Yıl: 2018, Sayfa: 60-75
ISSN: 2587-2206

Vergiye Yönelik Mükellef Tutum ve Tepkileri

Nur KESKİN¹

Özet

Devletin; sorumluluklarını yerine getirmek, kamusal hizmetleri sunabilmek ve kamusal harcamalarını finanse edebilmek için vergi toplaması gerekmektedir. Gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınan vergileri mükelleflerin kendi eliyle devlete ödemesi mükelleflerin hoşnut olduğu bir durum değildir. Mükellef gerek kişisel gerekse de uygulanan politikalardan dolayı vergiye karşı bir tutum sergilemektedirler. Mükelleflerin vergiye karşı tutumları farklı nedenlerle karşımıza çıkmaktadır. Mükellefler tepkilerini aktif ve pasif tepki olarak ortaya koymaktadırlar. Bahsedilen vergi tepkileri, ikame etkisi, vergiden kaçma, kaçınma, tüketimi ve tasarrufu kısma, verginin yansıtılması, vergi cennetlerine göç, verginin reddi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda, vergi psikolojisi açıklanmakta olup, vergiye karşı mükelleflerin tepkileri üzerine değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: vergi psikolojisi, vergi ahlakı, vergi mükellefi, vergi kaçakçılığı

Jel Kod: H26, Z23

¹ Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, nurmskn@gmail.com

Taxpayer-Oriented Taxpayer Attitudes and Responses

Abstract

The State; tax collection is required to fulfill their responsibilities, to offer public services and to finance public spending. Taxes on income, wealth and expenditures are not a pleasure for taxpayers to pay to the state by their own hands. The taxpayer has an attitude towards the taxation because of both the personal and the applied politics. Taxpayers' attitudes towards taxation are confronted with different reasons. Taxpayers express their reactions as active and passive reactions. These tax responses are in the form of substitution effect, tax evasion, avoidance, consumption and saving, diminishing the tax, emigrating to tax havens, rejecting the tax.

In our work, tax psychology is explained and an assessment will be made on the taxpayers' reactions to tax.

Key words: tax psychology, tax ethics, taxpayer, tax evasion

Gel Code: H23, Z23

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar hükümetlerin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan vergiler, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak, ekonomik ve sosyal bağlamda hükümetlerin politikalarını gerçekleştirmek bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Mükellefler, elde ettikleri gelirin bir kısmını cebri olarak devlete ödemek istememektedir. Vergi sonrasında mükelleflerin cebinde kalan para azalacak ve bu durumda vergiye karşı mükelleflerin tepki geliştirmesine neden olacaktır.

Anayasada, “vergi ödevi” olarak ifade edilen 73. maddeye göre; “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.” Anayasa madde 73’e göre mükellefler, kamu giderlerini finanse etmek amacıyla vergi ödemek zorundadırlar. Mükelleflerin gelir ve servetinden vergi alınabileceği gibi üretim ve tüketim üzerinden de vergi alınabilmektedir. Bu durum mükellefin vergiye karşı bir direnç oluşturup, elde ettiği geliri devlete vermek istememesine yol açmaktadır.

Gelirinin bir kısmını devlete vergi olarak ödeyen mükellefler, vergiyi üzerlerinde bir yük olarak hissetmektedirler. Vergiye karşı geliştirilen mükellef tutum ve davranışlarını etkileyen çeşitli faktörler ortaya çıkmaktadır. Bunlar kişisel bazlı faktörler olabileceği gibi idare kaynaklı faktörler de olabilmektedir. Vergi yükümlüsünün çeşitli nedenlerle vergiye tepki göstermesi sonucunda; vergiden kaçınma, vergi reddi, vergi kaçakçılığı, vergi reddi ve grevi, üretimden vazgeçme gibi tepkileri ortaya çıkmaktadır.

1. VERGİ PSİKOLOJİSİ VE VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ

1.1. Vergi Psikolojisi

Vergi ile ilgili yapılacak değerlendirmelerin sadece hukuki, ekonomik ve siyasal olarak ele alınmaması, bunların yanında verginin psikolojik boyutunun da değerlendirilmesi gereklidir. Bireylerin iç ve dış etkenler karşısında verdiği tepkileri ele alan psikoloji bilimi, vatandaşların vergiye yönelik sergiledikleri davranışların ve bu davranışların nedenlerinin incelenmesinde de büyük bir öneme sahiptir. Vergi psikolojisi, mükelleflerin vergiye yönelik algısını, vergiye bakış açısını ve vergilemeye yönelik gösterilen tepkileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Taşkın, 2010: 69).

Vergileme, içinde insanı bulandıran sosyal bir olgudur. Vergi uygulamalarında istenilen sonuçları elde edebilmek için, vergilerle ilgili bir düzenleme yapılırken, mükelleflerin vergiyi anlama, hissetme şekillerinin psikolojik olarak ele alınması gereklidir. Mükelleflerin vergi karşısındaki tepkilerinin incelenmesi ve bu tepkilerin nedenlerine göre vergi politikalarının hazırlanması sonucunda vergi gelirlerinde artış sağlanacaktır. (Topkan, 2016: 36).

Vergi psikolojisi, vergiyle ilgili olarak hem bireysel hem de toplumsal olarak psikolojik olayları inceleme alanına almıştır. Verginin cebri olarak alınması mükellefleri vergiye karşı çeşitli davranışlara yöneltir. Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri tepkiler, verginin verimli bir şekilde toplanmasını engellemektedir. Vergi psikolojisi verginin etkin ve verimli şekilde toplanıp, vergi politikalarının etkin şekilde yürütülmesi için büyük bir önem arz etmektedir.

1.2. Vergiye Karşı Gösterilen Davranışlar ve Nedenleri

Mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmeleri bir yükümlülük olmasına rağmen ellerinde bulunan geliri vergi olarak devlete ödemek istemezler ve vergiye yönelik tepki geliştirirler. Vergiye yönelik geliştirilen davranışların temelinde kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri yer almaktadır. Kamusal mallarda, yükümlüler kamu malı gereği, kamu mallarından her hangi bir kısıtlamaya gitmeksizin yararlanırlar ve tüketiminden mahrum bırakılamazlar. Bireyler, kamusal malların finansmanına katılmasalar bile, bu tür hizmetlerden mahrum edilemezler. Hizmetlerden mahrum edilememeleri bireylerin sürekli olarak bedel ödemediği hizmetleri devamlı kullanmalarına sebep olur (Çataloluk, 2008: 216). Hizmetlerden bedelsiz yararlanmaları mükelleflerin vergi ödeme konusunda tepki geliştirmelerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin vergiye karşı tutum ve davranış sergilemelerine neden olan faktörler geniş anlamda kişisel ve kişisel olmayan faktörler olarak ele alınmaktadır.

1.2.1. Kişisel Faktörler

Vergiye yönelik geliştirilen vergilerin kişisel nedenleri, mükelleflere göre değişkenlik gösteren subjektif yapıları nedenlerdir. Bu nedenler; vergi ödeme gücü, eğitim yapısı, eğitim durumu, cinsiyet, yaş, vergi ahlakı, diğer vergi yükümlüleri hakkındaki görüşler, devlete olan bağlılık olarak ele alınmaktadır.

1.2.1.1. Vergi Ödeme Gücü

Anayasa'nın 73. Maddesine göre; herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır. Maddeye göre, vergilemenin adaletli bir şekilde yapılarak herkesin mali gücüne göre vergi ödemesi gerekmektedir. Adaletin sağlanabilmesi için, ödeme gücü ilkesi, mükelleflerin ödeme güçlerini dikkate alarak ödeme gücü yüksek olan mükelleflerden çok, ödeme gücü düşük mükelleflerden ise daha az vergi alınmalıdır. Ülkemizde de mükelleflerin gelir düzeyleri, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumları eşit değildir. Ancak mükelleflerin gelir düzeyleri farklı olmasına rağmen ödedikleri KDV oranı aynıdır. Bu da, dar gelirli mükelleflerin vergiye karşı bakış açılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Vergiyi bir ödev olarak değil bir yük olarak görmelerini haklı kılmaktadır.

1.2.1.2. Mükellefin Aile Yapısı, Eğitim Durumu ve Mesleği

Vergi mükellefinin vergiye karşı bakış açısı, mükellefin aile yapısı ve anlayışına, ailede kişi başına düşen gelire göre değişmektedir. Dikkat edilmesi gereken bir konuda mükellefin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısıdır. Ailede bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı fazla olan mükellefler kendilerine oranla daha az kişiye bakan mükelleflerle aynı gelir diliminde yer almalarına rağmen taşıdıkları vergi yükü aynı olmamaktadır. Tek başına yaşayan, bekâr, çocuksuz ve bakmakla yükümlü olduğu kişisi bulunmayan bir mükellefin evlenip çocuk sahibi olması durumunda bir bireyin önceki durumuna göre yeterli düzeyde olan geliri bireye yetmemeye başlayacak ve vergi fedakârlık olarak alınmadığı durumda mükellefin vergi anlayışı değişecektir. Mükellefin vergi anlayışı gelirinin azalması neticesinde negatif yönde değişecek ve vergi için tepki gösterecektir (Çataloluk, 2008; 217).

Eğitimin vergiye yönelik etkileri için literatürde çeşitli araştırma sonuçları elde edilmiştir. Witte ve Woodbury eğitim ve vergi arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu öne sürerken, Dubin ve Wilde ise negatif bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Torgler ise, eğitim düzeyi yüksek olan mükelleflerin vergi kanunlarını daha iyi bildikleri için vergi ile pozitif bir uyum sağlanacağını ileri sürmüştür. Ancak bu uyumun uzun soluklu olmayıp, eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma yollarını daha iyi değerlendirebileceğini ifade etmiştir. (Saraçoğlu, 2008; 19).

Mükelleflerin aile yapısı eğitim durumu gibi etkenlerin yanında mükellefin mesleği de vergiye karşı tutumların belirlenmesinde rol oynamaktadır. Mükelleflerin ait oldukları meslek grupları vergiye karşı bakış açısında önemli paya sahiptir. Bazı meslek mensupları vergiyi yansıtma yoluyla vergiden bir ölçüde kurtulabilirler veya daha çok çalışmayı tercih ederek tepki verirlerken, bir başka meslek grubu ise zor şartlarda elde etmiş oldukları gelirden vazgeçerek çalışmamayı tercih edebilirler.

Gelir ve ikame etkisi olarak karşımıza çıkan bu tepkiler davranışının belirlenmesinde etkindir. Belirli mesleklerin daha ağır bir vergi yükü hissetmeleri, 1954 yılında Fransa'da meydana gelen esnaf ve zanaatkarların vergi reddine yöneldiği Poujade hareketi meslek gruplarının vergiye yönelik tepkilerinin anlaşılmasında önemli bir örnektir. Vergilerin bazı meslekleri ise avantajlı bir konuma getirmesi bireyleri verimli olarak çalıştıkları sektörlerden verimsiz çalıştıkları sektörler yönelttikleri vergi kayıplarının ortaya çıkmasına neden olurken, kimi meslek gruplarında ise, mesleğin sosyal statüsünden kaynaklı olarak mükellefler gelir kayıplarına razı olmaktadır (Çataloluk, 2008; 221).

1.2.1.3. Mükellefin Diğer Şahsi Özelliklerinden Kaynaklanan Faktörler

Mükelleflerin diğer şahsi özellikleri de vergiye karşı tepkiye neden olabilmektedir. Vergi mükelleflerinin yaşı, dini ve kültür düzeyleri gibi etkenler verginin ödenmesinde ön plana çıkan önemli unsurlardandır. Mükelleflerin dini inancı, vergiye karşı tutumda önemli bir rol oynamaktadır. Dini inançlarına bağlı bir mükellef, dini inançlarına uygun oranda alınacak bir vergiye olumlu bakacaktır. İnançlarının gereği olmadığını düşündüğü bir vergi içinse mükellef, vergiye karşı direnç geliştirecektir. (Çataloluk, 2008; 221).

Mükelleflerin dini inançlarının yanı sıra yaşı da vergi davranışlarının belirlenmesinde etkindir. Yaş unsurunun vergiye yönelik etkisi için yapılan araştırmalarda yaşlılar riski sevmeyen ve verginin ödenmesinde daha bilinçli kesimdir ve kamu hizmetlerinin çoğundan yararlandıkları için verginin karşılığının alacaklarını düşündükleri için vergiye uyum gösterirler. Bir kısım çalışmaya göre ise, genç vergi yükümlüleri gelirlerini tüketmek yerine tasarrufa yönelmekte ve 25-30 yaş aralığındaki mükellefler yüksek gelir düzeyine ulaşamadıkları ve bu dönemde aile kurma ve hayat standartlarını yükseltme istekleri gereği vergiye karşı isteksiz davranırlar. Bu mükellefler gelirlerini vergi olarak devlete vermek istemezler ve aile kurmak ve hayat standartlarını maksimize etmek ve gelecekleri için yatırım amacıyla kenara ayırmayı tercih etmektedirler. İleri yaştaki vergi mükelleflerinin ise genç mükellefler gibi isteklerinin olmamasından dolayı vergiye karşı daha ılımlıdırlar (Topkan, 2016; 70).

1.2.1.4. Vergi Ahlakı

Vergi için geliştirilen vergi ahlakı ve vergi bilinci vergi mükelleflerinin vergiye karşı davranış ve düşüncelerinin gelişmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Vergi ahlak derecesi yüksek olan vergi mükellefleri, vergi ödemediklerinde bundan rahatsızlık hissederler ve vergiyi ödemeye yönelirler. Vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin vergi ödeme eğilimleri yüksektir ve bu mükellefler vergi ödediklerinde mutluluk duymaktadırlar. Vergi ahlak derecesi düşük olan vergi mükellefleri ise, vergiyi ödemek istemezler ve vergiye karşı olumsuz tavır oluşturarak vergiyi ödememek için yapılan hileleri normal kabul etmektedirler. Mükelleflerin vergi ahlakını etkileyen faktörler arasında ise, devlete güven, bireylerin sahip oldukları özellikler ve ülkeler arasındaki farklılıklar vergi ahlakını etkileyen faktörler arasında görülmektedir. (Taşkın, 2010; 73).

1.2.1.5. Diğer Yükümlüler Hakkındaki Görüşler

Mükellefler vergiye karşı davranışlarını belirlerken toplumun değer yargılarını ve diğer mükelleflerin davranışlarını dikkate almaktadırlar. Eğer toplumda eksik vergi ödeme alışkanlığı yaygın ise, bu durum dürüst mükellefleri de etkileyerek olumsuz bir tavır takınmalarına veya en azından vergi ödeme şevkinin kırılmasına neden olmaktadır. (Yüce ve Gerçek, 1998; 24

Mükellefler kendilerine benzer durumda olan mükellefler ile vergi yüklerini karşılaştırarak, vergi adaleti konusunda bir yargıya varmaktadırlar. Eğer mükellef kendisi ile aynı durumda olduğunu düşündüğü başka bir mükelleften farklı bir vergisel yükümlülük altında ise, vergi adaleti hakkındaki algılamasını değiştirecek ve bu algılamaya bağlı olarak tepki gösterecektir. Mükellef kendi aleyhine bir adaletsizlik olduğunu görürse, kendisini karşılaştırdığı mükellef ile aynı duruma gelinceye kadar vergiyi yasal ya da yasal olmayan yollarla ödememeye çalışacaktır. (Topkan, 2016; 65-66).

1.2.2. Kişisel Olmayan Faktörler

Vergiye karşı geliştirilen tepkilerin kişisel kaynaklı nedenleri olduğu gibi kişisel olmayan faktörlerden kaynaklanan nedenleri de vardır. Bu nedenler karşımıza; vergi idaresi ve vergi mevzuatından kaynaklanan faktörler, vergi yasaları ve vergi tekniğinden kaynaklanan faktörler, vergi af, vergi ceza ve vergi denetimlerinden kaynaklanan faktörler olarak çıkmaktadır.

1.2.2.1. Vergi İdaresi ve Vergi Mevzuatından Kaynaklanan Faktörler

Her zaman vergi idaresi ile muhatap olan vergi yükümlüsü için idarede çalışan personelin kendisine davranış ve tutumlarına büyük önem göstermektedir. İdarenin vergi yükümlüsüne karşı ilgisi, yükümlünün muhatap kabul edilmeden fikri alınmadan kendisine vergi salınması bireyi vergiden kaçınmasına ve vergi vermemesine sevk edecektir. Bunun yanında mükellefin vergi anlayışına uygun olmayan bir vergi uygulaması, vergi memuru tarafından sergilenecek saygısız bir muameleye maruz kalması da vergiye karşı tutumu etkileyecektir. Vergi idaresi bu konuların bilincinde olarak yükümlüye pozitif davranış sergilemesiyle birlikte mükelleflerin idareden kaynaklı olarak gelişen vergi direnci kırılacak ve mükellefin uyumu artacaktır. Unutulmaması gereken bir diğer konu ise, uygulanan vergi yönetimi ve vergi mevzuatı birbirinden bağımsız değildir. Hazırlanan vergi mevzuatı ne kadar iyi olsa da uygulayan vergi idaresinden doğan sıkıntıların olması istenen bir sonuç değildir. Birbirinden bağımsız olmayan vergi teknik ve idaresinde, vergi idaresi ne kadar eğitilmiş olursa olsun eğer ki bir vergi mevzuatı iyi düzenlenmemişse

verginin uygulanması başarısız olacaktır ve bunun sonunda yine mükellefin vergiye yönelik direnç geliştirmesi olağandır (Çataloluk, 2008; 222).

1.2.2.2. Vergi Yasaları ve Tekniği

Verginin isimlendirilmesi aşamasıyla başlayan vergi tekniği mükelleflerin vergiye bakışını etkilemektedir. Vergiye verilecek bir isim mükellefte olumsuz çağrışıma neden olduğunda mükellef tarafından gösterilecek tepki artacaktır. Vergilemede hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için, yapılan her düzenlemenin mükellefin psikolojisini etkilediği unutulmayarak yapılacak vergi düzenlemelerinin vergi tekniği amacıyla çatışmaması gereklidir (Taşkın, 2010; 75).

Vergi kanunlarının sık sık değişmesi de mükelleflerin tutumunda etkilidir. Mükellefin ödeyeceği vergi miktarını, şeklini, ödeme zamanını belirten vergi kanunları dönemin değişen sosyal ve ekonomik koşullarına göre revize edilmektedir. Değişen koşullara göre vergi kanunlarının değiştirilmesi mükellefin vergiye uyumunu arttıracığı gibi bu değişikliklerin çok sık yapılması ise vergiye karşı mükellefin olumsuz tutum sergilemesine neden olacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki vergi kanunlarında yapılacak değişiklikler ülkenin mali koşulları ile de uyumlu olmalıdır aksi halde mükellef vergiden kaçışın yolunu arayacaktır (Çelebi, 2016; 41).

1.2.2.3. Vergi Afları, Vergi Cezaları ve Vergi Denetimleri

Vergi, devletin en temel gelir kaynağıdır. Ancak devletler, bazı zamanlarda bu gelir kaynağını tahsil etmektен vazgeçerler. Vergi affı yoluyla hükümetler, cezalandırma yetkisinden vazgeçmektedirler. Daha çok vergilerin cezalarına uygulanması gereken bu af uygulaması günümüzde ne yazık ki vergilerin asılları için de uygulanmaktadır. Vergi aflarının özellikleri, geçmişe yürümeleridir. Devlet, vergisini ödemeyen mükellefleri cezalandırmak yerine onları vergilendirmeye dâhil ederek “ne kadar vergi toplarsam bana o kadar kârdır” gözüyle bakarak bütçeye bir gelir kaynağı oluştururlar.

Çıkarılan vergi afları, vergisini tam ve zamanında, usulüne uygun olarak ödeyen mükellefler için olumsuz bir etki yaratır. Bilinçli mükellefleri, vergiye karşı bir direnç oluşturup nasıl olsa af çıkar düşüncesine sevk ederek mükelleflerin vergi ödemekten kaçınma yollarını tercih etmelerine yol açacaktır. Mükellefler af beklentisine kapılıp vergisini ödememek için kayıp ve kaçakçılığın yollarını arayacaktır.

Vergi cezalarının amacı, mükellefin vergi kanunlarına uygun davranmasını sağlamaktır. Mükelleflerin, vergi kaçırmanın cezalandırılmasını istemesi toplumda

oluşan vergi bilincinin bir göstergesidir. Bir ülkede uygulanan vergi cezaları ne kadar etkin ve ağırsa mükelleflerin vergi kaçırma yönelik düşünceleri de o oranda yok olacaktır. Mükellef, vergi cezalarının ağırlığını göz önünde bulundurarak ne kadarını beyan edip ne kadarını vergilemeden kaçıracağına karar verebilir. Vergi cezaları ne kadar yüksek olursa mükelleflerin de vergi kaçırma düşüncesini reddetmeleri yüksek olacaktır. Vergi cezaları düşük oranda ise mükellefler çok miktardaki vergiyi ödemektense vergiyi kaçırma yolunu tercih edip daha az oranda uygulanan vergi cezasını ödeme yoluna gidebilirler. Vergi cezalarının düşük olmasından dolayı vergi kaçırma oranlarının artması sonucunda vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin vergiye olan bakış açıları negatif yönde değişecektir. (Çelebi, 2016; 43).

Vergilemede kayıp ve kaçığın önlenmesi için yapılacak en büyük çalışma vergi denetimlerinin sıkı bir şekilde yapılmasına bağlıdır. Sıkı bir denetime tabi tutulan mükellefler vergiden kurtulmak yerine düzenli mükellef statüsüne geçmeyi tercih edeceklerdir. Ancak yapılan denetim sonucunda vergi kaçırdığı tespit edilen mükelleflere bir af uygulaması çıkarsa, bu durum mükelleflerin kaçakçılığa devam etmesine meydan verecektir.

Vergi denetiminin etkin bir şekilde yapılması hem vergi kaçırma mükelleflerin yakalanma ihtimalini arttıracak hem de mükelleflerin vergide adaletin varlığı yönünde olumlu düşüncelerini sağlayacaktır. Vergi denetiminin etkin ve başarılı bir şekilde yapılabilmesi; denetim elemanlarının iyi yetiştirilmesine ve denetim elamanı açığının giderilmesine bağlıdır (Topkan, 2016; 86).

2. VERGİYE KARŞI MÜKELLEFLERİN TEPKİLERİ

Yürürlüğe konulan her yeni vergi, mükelleflerin üzerinde ödevden çok yük oluşturmaktadır. Mükellefler de gelirlerinin bir kısmını kendi elleriyle devlete vermek istememektedirler. Mükelleflerin gösterdikleri tepkiler ise genelde olumsuzdur ve tepki göstermelerinin nedenleri arasında ise kanundan yararlanılması, yönetimin yaptığı vergi politikaları gibi nedenler sıralanmaktadır. Mükellefler vergiye karşı olan tepkilerini aktif ve pasif tepkiler şeklinde yansıtmaktadırlar.

2.1. Mükelleflerin Pasif Tepkisi

Vergi yükünde hissedilen artış mükellef üzerinde kendisini ilk pasif tepki olarak göstermektedir. Artan vergi yükü mükellefin kullanacağı geliri azaltmakta ve mükellefin geliri kullanım tercihini de etkilemektedir. Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri pasif tepkiler ise; ikame etkisi, tüketimi ve tasarrufu kısmak, yatırımdan vazgeçmek, verginin yansıtılması, vergiden kaçınma ile vergi cennetlerine göç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1. İkame Etkisi

Mükellefin, ödediği verginin elde ettiği gelirinde bir azalma yarattığında, çalışma ve üretme arzusunu kaybetmesi ve çalışmak ve üretimde bulunmak yerine aylaklığı tercih etmesine ikame etkisi denir (Akdoğan, 1997: 98). Uygulamaya konulan vergi sonrasında kişinin daha çok çalışması, ikinci bir iş bulması ise '*gelir etkisidir*'.

İkame etkisi, insanların hayatlarını idame ettirmeleri açısından değerlendirilirse, ikame etkisinin sürekli olmaması gereklidir. İkame etkisine yönelen bir mükellef çalışmaktan vazgeçerek aylaklığa yönelecektir. Bu dönemde de gelir elde etmediği için vergi ödemeyeceğinden aylaklığı tercih edecektir. Ancak ikame etkisinin artması, mükelleflerin kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine yol açacak ve vergiye yönelik gösterilen tepki büyüyecektir. Bu nedenle vergi düzenlemesi yapılırken, verginin ikame etkisi yaratmamasına dikkat edilmelidir ve verginin gelir etkisi özendirilmelidir (Topkan, 2016; 106).

2.1.2. Tüketimi ve Tasarrufu Kısma

Vergiler, bireylerin tüketim ve tasarruf eğilimlerinde bir azalmaya neden olmaktadır. Tüketim ve tasarruf oranlarının ne derece azalacağını belirlenmesinde marjinal tüketim eğilimi ön plana çıkmaktadır. Bireyin marjinal tüketim eğilim oranına göre, verginin tüketimi kısıtlayıcı etkisi büyümektedir. Bireylerin gelir düzeylerinin farklılığı marjinal tüketim eğilimlerinin de farklılığını yaratmaktadır. Bu bağlamda vergilerin tüketimi kısıtlayıcı etkisi belirlenirken, verginin gelir gruplarına ne oranda yüklendiği ve bu gelir gruplarının marjinal tüketim eğiliminin belirlenmesi gereklidir. Bireylerin elde ettikleri gelir arttıkça, elde edilen gelirden tüketime ayrılan payın azalmasının yanında gelir düzeyi yüksek olanlar gelir düzeyi daha düşük mükelleflere oranla gelirlerinin daha az bir payını tüketime yönlendireceklerdir. Bu çerçevede, yüksek gelirli bireylere düşen vergilerin tasarrufu azaltıcı etkisi, düşük gelirlilere yüklenenden daha büyük olacaktır (Topkan, 2016; 107).

Mükelleflerin uygulanan vergi ile ilgili hissettiği baskı, önce lüks malların tüketim ve tasarruflarının düşmesine neden olmaktadır. Daha sonra da zorunlu ihtiyaç maddelerinin azalmasına sebep olmaktadır. Mükelleflerin vergilemeden dolayı hissettikleri baskı bir anlamda mükelleflerin bütçelerinde değişiklik yaşanmasına sebep olacaktır. Gerek tüketim gerekse tasarruf mallarının kısılması bu bütçe değişikliğini yaratacaktır. Burada amaçlanan ise; verginin ödenmesi sonucunda kişilerin gelirlerindeki azalmanın minimuma indirilmesi ve mükelleflerin

yapacakları giderlerle gelir arasında dengenin sağlanabilmesidir (“Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi”, 2003).

2.1.3. Üretimden Vazgeçme ve Yatırımı Azaltma

Artan vergi oranları, üretim faaliyetlerinin azalmasına neden olacaktır. Vergi oranlarının artmasının sonucunda tüketimi kısıtlayan bireyler zamanla üretimde de kısıtlamaya gideceklerdir (Biberoğlu, 2006; 95). İşletmeler de satın aldıkları mal ve hizmetlerin üzerine vergi koyduklarında bu durum üretim maliyetlerine ve ürün fiyatlarına da yansıtacaktır. İşletmeler bu vergileri kendi üzerlerinden atmaya çalışıp bu vergileri tüketiciye yansıtmaya çalışacaktır. Vergiler tüketicilere yansıtılabilirse de vergiler yine de bir süre işletmenin üzerinde kalacak ve bu da üretim maliyetini ve fiyatı etkileyerek üretim hacmini değiştirecektir.

Vergi oranlarının yükselmesi, üretim faaliyetleri üzerinde de olumsuz etki yapmaktadır. Bu olumsuz etki doğrudan üretimin maliyetine giren girdiler üzerindeki vergilerin baskısı olmasa da, vergi oranlarının artması ile kullanılabilir geliri azalan bireyin tüketim kısıtlamasına gitmesi, zaman içinde üretimin de

azalmasına neden olmaktadır. Piyasa talebinin daralması arz seviyesini de daraltmakta ve üretim seviyesini düşürmektedir. Bununla birlikte, üretim faaliyetleri üzerine konulan vergiler de maliyet unsuru oluşturduğunda, üretimin karlılığını azaltmakta ve doğrudan üretim kapasitesinin azalmasına neden olabilmektedir (Topkan, 2016; 108). Vergilerin artması, yatırım sonrası kazançların bir kısmının devlete aktarılmasına ve yatırımlarda karlılığın azalması sebebiyle yatırım yapma olumsuz etkileyecektir (Biberoğlu, 2006; 95).

2.1.4. Verginin Yansıtılması

Ödenmiş olan vergilerin kısmen ya da tamamen fiyat mekanizması aracılığıyla başka kişilere devredilmesi vergi yansıtılması olarak ifade edilmektedir. Verginin yansıtılması bir ya da birkaç aşamada gerçekleşebilmektedir. Diğer bir ifadeye göre verginin yansıtılması, piyasa koşulları çerçevesinde vergi yükünün kısmen ya da tamamen üçüncü kişilere aktarılması olarak adlandırılmakta ve mükelleflerin vergi yükünü üzerlerinden atmamak istemesinden kaynaklanmaktadır (Taşkın, 2010; 81).

Kişinin gelir, servet ve harcamaları üzerinden alınan her bir vergi, mükellefler için bir yük meydana getirmektedir. Vergi kişilerin üzerinde bir yük olabileceği gibi firmaların üzerinde de bir yük olmaktadır. Kişilerin ve firmaların

üzerinde verginin bir yük olması nedeniyle, vergi mükellefleri ödedikleri ve ödeyecek oldukları vergileri başkalarına devretmek için çaba sarf ederler (Akdoğan, 2013; 315).

Verginin yansımaları ise, dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar; ödeme, vergu, aktarma ve yerleşmedir. Yansımanın gerçekleşebilmesi için ödeme aşaması zorunludur. Ödeme yaptıktan sonra tüketici bundan etkilenir ve bu vergiden kurtulmak ister. Ödenen tutarın vatandaşı rahatsız etmesi ise vergu aşamasıdır. Üzerinde verguyu hisseden vatandaş bunu başka bir tüketiciye aktararak yükümlülüğünden kurtulacaktır.

2.1.5. Vergiden Kaçınma

Mükelleflerin, vergisel yükümlülüklerini azaltmasının yasalara uygun olarak yerine getirilmesi vergiden kaçınma olarak nitelendirilmiştir. Buna göre usulüne uygun olarak yapılan vergiden kaçınma ile kanuna karşı gelinmemiş olunacaktır. Vergi kanunlarında da vergiden kaçınma faaliyetlerini cezalandırıcı hükümler yer almamaktadır.

Yüksek vergi oranları, kanun boşlukları, muafiyet ve istisnaların yaygın olarak kullanılması sebebiyle, vergiden kaçınma oranları arttığında, hedeflenen vergi geliri toplanamayacaktır. Vergi gelirlerinin düşmesi ise, devletin kaynaklarını etkin değerlendirememesine ve amaçlanan kamu hizmetlerinin yapılamamasına yol açacaktır (Topkan, 2016; 111).

2.1.6. Vergi Cennetlerine Göç

Vergi cennetleri; çok düşük vergi oranlarına ve vergiyle ilgili diğer bazı kolaylıklara sahip olarak yabancı yatırımcılara hitap edecek bir biçimde düzenlenen veya artan uluslararası rekabet şartlarında, işletmelere ve bireylere vergiden kaçınmak için birtakım fırsatlar yaratan özel yerler olarak tanımlanabilir (Öztürk ve Ülger, 2016; 237).

Coğrafik bir kavram olmasının yanı sıra vergi cennetleri, özellikle ülkede ikamet etmeyen vergi yükümlülerinin, gerçek bir ekonomik faaliyet yapmadan sadece tabela olarak yer almalarını vergi kolaylıklarından yararlanabilmeleri için yeterli görmektedir. Bu durumda da mükelleflerin vergiden kaçınmalarına fırsat verilmektedir. Vergi cennetlerinde uygulanan sıfır veya düşük oranlı vergiler sonucu mükellefler kendi ülkelerinde vergiyi yük olarak hissederler ve vergi cennetlerine göçün yollarını araştırırlar (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2015; 344).

OECD'ye göre vergi cennetleri; vergi oranlarının çok düşük ve etkili olmaması, açıklık ve saydamlığın bulunmaması, bilgi paylaşımında gösterilen çekinceler ve etkin ekonomik faaliyetlerin bulunmadığı yer olarak

tanımlanmaktadır. Yabancı sermayenin ve mükelleflerin vergi cennetlerini tercih etmelerinin nedeni ya verginin hiç alınmaması ya da çok düşük oranda bir verginin alınmasıdır. Mükellefler de, üzerlerinde hissettikleri baskı sonucu vergiye tepki yollarından birisi olarak vergi cennetlerini kullanacaklardır.

2.2. Mükelleflerin Aktif Tepkisi

Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri tepkiler bir noktadan sonra güçlenir ve aktif olarak meydana gelirler. Mükellefler vergiye karşı nefret duygusu geliştirirler ve vergiyi ödemekten kaçmaya çalışırlar (“Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi”, 2003). Mükelleflerin vergiye karşı geliştirdikleri aktif tepkide; kanuna karşı uygulamalara yönelmektedirler. Geliştirilen tepkiler; vergi kaçakçılığı, verginin reddi ve vergi isyanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. Verginin Reddi ve Vergi İsyanları

Verginin reddi, vergiye karşı duyulan tepkilerin sonucunda ortaya çıkan toplumsal direniş ve eylemler olarak tanımlanabilir. Vergi karşısındaki diğer davranış biçimlerinden farklı olarak, verginin reddi toplumsal bir niteliğe sahiptir. Verginin reddi, vergiye karşı toplumsal bir tepki olma niteliğinden dolayı, vergi grevi olarak da ifade edilmektedir. Vergi grevi kişisel bir tepki değildir. Bu nedenle vergi grevinin başarıyla sonuçlanması için grubun iyi örgütlenmesi gerekmektedir. Ayrıca amaçlarını baştan iyi belirlemeli ve o doğrultuda hareket etmelidirler (Külekcı, 2011; 111). Bir verginin reddedilebilmesi için, ilk önce verginin yasa ile yürürlüğe girmiş olması gerekmektedir. Vergi konulduktan sonra toplumun tepki göstermesi üzerine konulan bu verginin kaldırılmış olması gerekmektedir. Burada vatandaşların tepkisine rağmen bir vergi kaldırılmıyorsa vergi reddinden söz etmek doğru olmayacaktır (Çakar, 2013; 1296).

2.2.2. Vergi Kaçakçılığı

Vergiye karşı gösterilen tepkilerin içinde vergi kaçakçılığı en ağır tepkilerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi kaçakçılığı mükelleflerin vergilendirilebilir gelirleri ya da servetinin vergi idarelerinden gizlenmesi sebebiyle kanunsuz yollara başvurmak ve kanuna karşı gelmek olarak ifade edilmektedir (Taşkın, 2010; 86).

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 341. Maddesine göre; “*Vergi ziyai, mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine*

getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir. VUK’un ‘Kaçakçılık Suç ve Cezaları’ başlıklı 359. maddesinde kaçakçılık suçları belirlenerek bu suçlara uygulanacak cezalar belirtilmiştir.

Vergiye karşı geliştirilen en ağır tepki olan kaçakçılık suçunda; mükellefler, kanuna aykırı yollara başvurarak vergi ödemekten kaçarlar. Etkin bir vergi denetimi ile vergi kaçakçılığı suçunun önüne geçilebilir. Bu bağlamda kaçakçılığın minimuma indirgenmesiyle birlikte vergi gelirlerinde bir artış yaşanır ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmiş olunur.

SONUÇ

Devletlerin en temel gelir kaynağını oluşturan vergiler, mükellef üzerinde çoğu zaman bir yük yaratmaktadır. Vergi kavramı, içinde insanın olduğu sosyal bir olgudur ve devletlerin belirleyeceği vergi politikalarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarının araştırılması gereklidir. Mükellefler elde etmiş oldukları gelirlerin bir kısmından vazgeçerek devlete vergi ödemek istememektedirler. Vergiye yönelik uyumun sağlanabilmesi için mükelleflerin vergiye olan bu bakış açılarının incelenmesi önemlidir.

Mükellef davranışlarının nedenlerine bakıldığında, vergi af ve cezalarının, diğer vergi yükümlülükleri hakkındaki görüşlerin, mükelleflerin kişisel özelliklerinin vergiye karşı tutumun belirlenmesinde büyük bir payı vardır. Ancak vergi denetim ve cezalarının yüksek olduğu bir sistemde mükellefler vergiden kaçınma yollarına başvurmayacaklardır, çünkü sonucunda ağır bir vergi cezası ile karşılaşacaklarının bilincindedirler.

Vergi gelirlerinin arttırılması için yapılacak önemli çalışmalardan bir tanesi olarak karşımıza çıkan mükellefin vergiye karşı olan bakış açısı, vergiye uyumlu hale getirildiğinde vergi oranlarında bir artış gözlenecek ve mükellefler vergiyi üzerlerinde bir yük olarak değil verginin ödev olduğu bilinciyle hareket ederek vergisini ödeyecektir. Ülkeler, uygulayacakları vergi politikalarını belirlerken dönemin sosyal ve ekonomik koşullarını da göz önünde bulundurarak, mükellefin de uyum göstereceği bir vergi politikası uygulamaya özen göstermelidir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN A., (1997). Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 98.

AKDOĞAN A., (2013). Kamu Maliyesi, Gazi Kitapevi, 15. Baskı, Ankara, 315.

BİBEROĞLU E., (2006). Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Yüksek Lisans Tezi, 95.

ÇAKAR PÜRSÜNERLİ E., (2013). Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 17, 1296.

ÇATALOLUK C., (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 214-221.

ÇELEBİ C.E. (2016).Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açıları: Zonguldak İlinde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler üzerine Bir Uygulama, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Yüksek Lisans Tezi, 41.

KÜLEKÇİ C. (2011). TÜRKİYE’DE VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUMUNU BELİRLEYEN FAKTÖRLER. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 111.

ÖZTÜRK S., ÜLGER Ö., (2016). Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü, Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 237.

SARAÇOĞLU F., (2008). YAŞ – CİNSİYET – MEDENİ DURUM VE EĞİTİM DURUMUNUN VERGİYE KARŞI TUTUM ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANKET SONUÇLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, 19.

ŞENYÜZ D., YÜCE M., GERÇEK A., (2015). Vergi Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa, 344.

TAŞKIN Y. (2010). Vergi Psikolojisi Ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Seri. 54, 86.

TOPKAN Z., (2016). Türkiye’de Vergi Uyumu Ve Gelir İdaresinin Rolü, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Yüksek Lisans Tezi, 108-111.

AKTAN C.C., DİLEYİCİ D., SARAÇ Ö. (2003). Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi, <https://www.slideshare.net/metincnk/vergilere-karitepkilerinanatomi> (Erişim Tarihi: 16.03.2018).